

Štátny slovenský ústredný archív, oddelenie hospodárstva
Banská Štiavnica

Banský súd v Pukanci

(BSP)

(1752 - 1788)

INVENTÁR

Banská Štiavnica 1967

ÚVOD

1. Vznik a vývoj banských súdov

Právo na ťažbu tzv.. vyhradených nerastov patrilo v Uhorsku panovníkovi (ius regale minerale). Panovníci toto právo privilégiami prenášali na niektoré osady a mestá. Mestá, ktoré toto privilégium dostali, udeľovali súkromníkom banské oprávnenia prostredníctvom mestskej rady a odborníka, nazývaného banský majster (Bergmeister, meister montium), ktorý bol obyčajne členom mestskej rady. Banský majster sa staral o právnu a technickú stránku baníctva a pridružených odvetví. Keďže riešil aj spory, ktoré sa týkali baníctva a pridružených odvetví, nazýval sa, najmä od konca 16. storočia, banským sudcom (Bergerichter). Z funkcie banského majstra sa vyvinula samostatná inštitúcia - banský súd. Už v banskom poriadku z r. 1550 sa nariaďovalo, aby sa zriadil v každom banskom meste samostatný banský súd (Bergericht) na čele s banským sudcom (Bergerichter). Jeho úlohou malo byť riadenie banskej prevádzky, ako to robil banský majster a mal mať aj samostatnú banskosúdnu právomoc. Plat dostával od banskej komory. Zriadenie takéhoto banského súdu znamenalo určité oklieštenie práv mestskej vrchnosti v stredoslovenských banských mestách, ktoré sa proti tomu rázne postavili. Preto panovník urobil určitý ústupok v tzv. Maximiliánovom banskom poriadku, vyhlásenom prijatom r. 1571. Dosadzovanie banského sudcu ostalo právom mestskej vrchnosti, ale výber osoby záležal na predchádzajúcom súhlase komorného grófa alebo správcu banskobystrickej komory. Banský sudca mal odteraz skladať prísahu nielen mestskej vrchnosti, ale aj panovníkovi. Hoci bola technická i banskosúdna právomoc banského sudcu rozšírená, predsa sa nestal samostatnou inštitúciou, lebo rozhodoval v mene mestskej vrchnosti a

často spolu s ňou.

Vytvoriť z banských sudcov samostatné, na mestskej vrchnosti nezávislé erárne banské správne a súdne inštitúcie - banské sudy, sa podarilo až v 18. storočí, keď sa banský sudca stal výhradne erárnym úradníkom.

Výhradné právo panovníka dosadzovať v Stredoslovenských banských mestách banského majstra bolo zdôraznené najmä v tzv. Constituciones es rescripte Mariae Theresiae z r. 1747¹.

Personálne sa banské sudy začali budovať už od vydania Maximiliánovho banského poriadku, v ktorom sa banskému sudcovi povoľovalo mať pisára a šichtmajstra. Koncom 17. storočia sa pri banských súdoch zriadili aj štvorčlenné senáty. Dvaja prísediaci zastupovali mesto a dvoch menoval erár. Banský majster mal právo zúčastňovať sa zasadania mestskej rady.

2. Činnosť banského súdu

Činnosť banského súdu pozostávala z dvoch častí. Prvá, dôležitejšia a obsiahlejšia, pozostávala z udeľovania oprávnenia na banskú ťažbu a všetkého, čo s tým súviselo. Ak sa niekto chcel venovať banskej ťažbe, musel si najprv vyžiadať kutacie povolenie (Schurfbewilligung, Schurflizenz). Udeľoval ho banský súd listinou zvanou Schurfschein. Ak majiteľ kutacieho povolenia objavil rudnú žilu, mal dať najneskôr do troch dní žiadosť o údel banskej mierz (Muthung). Na túto žiadosť zapísal banský sudca rok, mesiac, deň, hodinu a štvrťhodinu a po zapísaní do knihy žiadostí (Muthungsbuch) ju odovzdal žiadateľovi. Týmto potvrdením:

¹ Publikoval ich F.A. Schmidt, Chronologisch - Systematische Sammlung der Berggesetze der Königreich Ungarn, Kroatien...

VII, 238 n.

(Bestätigung) získal žiadateľ prednostné právo na územie, o ktoré mal záujem. Do troch dní mal banský sudca toto územie osobne preskúmať spolu s prísaznými a meračom (Markscheider) a zistiť, či sa tam vyplatí ťažiť rudu a či neutrpia škodu susední ťažiarí. Po obhliadke územia vymeral banský sudca so svojimi pomocníkmi banskú mieru. Ak chcel podnikateľ ťažiť Ťachtou, dostal štvorcové územie, ktorého každá strana merala osem banských povrazov (banský povraz-Bergschnur- merala 7 banských siah).

Ťachta bola v strede tohto územia. Ak sa ruda začala ťažiť Ťtôľňou, dostal žiadateľ obdĺžnikové pole, ktorého dlhšia strana, zhodná so smerom žily, merala osemnásť a kratšia strana šesť banských povrazov. R.1753 boli upravené rozmery banských mier. Banská miera pre ťažbu Ťachtou mala 16x12 banských povrazov, t.j. 9408 štvorcových siah, a banská miera pre ťažbu Ťtôľňou mala 32 x 16 banských povrazov, t.j. 25.088 štvorcových siah. Dĺžka strán sa síce mohla meniť, nemala sa však prekročiť vymedzená plocha. Vymeraná plocha sa vyznačila hraničnými kameňmi (Schurfstein).

Udelenie banskej miery sa zapísalo do banského protokolu. Banský súd mal na starosti aj prideľovanie opustených baní iným záujemcom, delenie alebo spojovanie banských diel, povoľoval vytváranie ťažiarstiev, predaje, kúpy, dedenie, darovanie a pod. banských diel alebo banských podielov mal na starosti všetky ostatné právne úkony, ktoré súviseli s banským podnikaním.

Druhú časť činnosti banského súdu tvorilo súdne rozhodovanie vo všetkých sporných záležitostiach, ktoré sa týkali baníctva a pridružených výrobných odvetví. Smel však riešiť len také prípady, ktoré nevyžadovali trest smrti. Ak išlo o zločin, ktorý sa mal potrestať smrťou, mal banský súd odovzdať prípad po vyšetrení župe. K tejto časti činnosti

banského súdu patrila aj starostlivosť o dedičské záležitosti baníkov, banských podnikateľov a banských úradníkov. Banský súd robil súpisy a oceňovanie pozostalostí, riešil spory o pozostalosti, spravoval sirotsky majetok a pod.

3. Banský súd v Pukanci

Hoci písomnosti banského súdu sa zachovali až z novšej doby, bol v Pukanci banský majster už aj pred vydaním Maximiliánovho banského poriadku. Vo vyúčtovaní štiavnickej komory sa uvádza jeho ročný plat, ktorý bol r. 1547 20 fl. a r. 1549 20 fl. a 80 denárov². Roku 1786 bol ročný plat banského sudcu 445 fl., z čoho 100 fl., dostával od mesta ako člen mestskej rady. Banský súd v Pukanci spravoval aj lesy vyhradené pre baníctvo a preto sa vedúci súdu nazýval aj banský a lesný majster (Berg-und Waldmeister). Okrem toho mal súd štyroch asesorov, z ktorých jeden zastával funkciu notára. Obvod banského súdu tvoril chotár mesta.

4. Písomná agenda a terajšie usporiadanie písomností

Pri Banskom súde v Pukanci sa podacie protokoly nevedli. Čiastočne ich nahrádzajú banskosúdne protokoly, v ktorých sú spisy do r. 1776 podchytené in extenzo, ale nie sú číslované. Od r. 1777 do r. 1788 je prevažná väčšina spisov číslovaná. Keďže sú z tohto obdobia banskosúdne protokoly spoločné za viac rokov a jedným indexom, odkazuje sa v indexoch na stránky protokolu a nie na čísla spisov.

Spisy boli pôvodne usporiadané chronologicky a od r. 1777

² Hofkammerarchiv Wien, fasc. Ungarn Specialia, Königin Maria, folio 29 a 98.

chronologicko-numericke. Tento systém sa ponechal aj pri terajšom usporiadaní spisov.

Inventárnou jednotkou je každá kniha a pri spisoch spisy jedného roku. Nečíslované spisy sú uložené chronologicky na konci ročníkov. Na obsah spisov všeobecne upozorní bádateľa stať v úvode k Inventáru, ktorá pojednáva o činnosti banských súdov.

SNA, Slovenský banský archív

I. ÚRADNÉ KNIHY

1. 1778-1789
Evidencia banských ťažiarov a ich banských podielov
(Buggantzer Gewerken-oder Gegen-Buch)
Nem., pkož. v.
2. 1778-1788
Kniha zmlúv a rozhodnutí
(Buggantzer Vertrags-und Schied Buch).
Nem., pkož. v.
3. 1776
Žiadosti o predĺženie baňatých oprávnení
(K. Buggantzer Fristungsbuch).
Nem., lepenková v.
4. 1777-1784
Žiadosti o predĺženie banských oprávnení
(K. K. Buggantzer Frietungsbuch).
Hem., lepenková v.
5. 1776-1788
Nariadenia Hlavného komornogrófskeho úradov v Ban.
Štiavnici
(Buggantzer Berggerichts Verordnungs Buch).
Nem., pkož. v.
6. 1752-1764
Protokol Banského sádu v Pukanci
(Puggantzer Berg Prothocoll).
Nem., pkož. v
7. 1764-1770.
Protokol banského súdu v Pukanci
(Puggantzer Berg Prothocoll)
Nem., pkož. v.

8.1770-1776

Protokol banského súdu v Pukanci

(Puggantzer Berg Prothocoll).

Nem., pkož. v.

9. 1777-1783

Protokol Banského súdu v Pukanci

(Buggantzer K. K. Berggerichts Prothocoll) + index.

Nem., pkož. v.

10. 1784-1788

Protokol Banského súdu v Pukanci

(Buggantzer K.K. Berggerichts Protokol) + index.

Nem., pkož.v.

SNA, Slovenský banský archív

II. SPISY

11. 1757 1

Spisy

12. 1758 1

Spisy

13. 1759 1

Spisy

14. 1760 1

Spisy

15. 1761 1

Spisy

16. 1762 1

Spisy

17. 1763 1

Spisy

18. 1764 1

Spisy

19. 1765 1

Spisy

20. 1766 1

Spisy

21. 1767 2

Spisy

22. 1768 2

Spisy

23. 1769 3

Spisy

24. 1770 3

Spisy

25. 1771 3

Spisy

26. 1772 3
Spisy
27. 1773 3
Spisy
28. 1774 4
Spisy
29. 1775 4
Spisy
30. 1776 4
Spisy
31. 1777 5
Spisy č. 15 - 118 + nečísl.
32. 1778 5
Spisy č. 1-174+nečísl.
33. 1779 6
Spisy č. 77-127
34. 1780 6
Spisy č. 10 - 138 + nečísl.
35. 1781 6
Spisy č 1 - 143 + nečísl.
36. 1782 7
Spisy č. 1 - 103 + nečísl.
37. 1738 7
Spisy č. 2 - 111 + nečísl.
38. 1784 8
Spisy č. 1 - 5 + nečísl.
39. 1785 8
Spisy č. 1 - 140 + nečísl.
40. 1786 9
Spisy č. 1 - 115 + nečial.
41. 1787 10
Spisy č. 4 - 206 + nečísl.
42. 1788 11
Spisy č. 1 - 113 + nečísl.

OBSAH

ÚVOD.....	- 1 -
1.Vznik a vývoj banských súdov	- 1 -
2. Činnosť banského súdu	- 2 -
3. Banský súd v Pukanci	- 4 -
4. Písomná agenda a terajšie usporiadanie písomností.....	- 4 -
II. SPISY.....	- 8 -

SNA, Slovenský banský archív

Názov fondu: Banský súd v Pukanci

Značka fondu: BSP

Časové rozpätia: 1792-1788

Počet inventárnych jednotiek: 42

Počet evidenčných jednotiek: 22

Inventár usporiadal: V. Bolerázsky

Inventár vypracoval: V. Bolerázsky

Inventár schváli:

Stav ku dnu 30.X.1967

Prepísala: M. Buzalková

SNA, Slovenský banský archív